Stručni rad

DJEVOJAČKE ŠKOLE U KARLOVCU U 19. STOLJEĆU

Ivana Bartolac

mag. edu. hrvatskog jezika i književnosti i engleskog jezika i književnosti, nastavnik mentor

Gimnazija Karlovac

Sažetak

Položaj žene u 19. stoljeću bio je neravnopravan u odnosu na muškarce. Žene su u patrijarhalnom društvu toga vremena bile smještene na društvene margine i sputavane brojnim ograničavajućim pravilima. Stručnjaci iz različitih područja poput medicine i psihologije predrasude prema ženskom spolu predstavljali su kao znanstveno utemeljene činjenice. Veći interes za školovanje djevojaka u Hrvatskoj pokazuje se tek u drugoj polovici 19. stoljeća. Tada se počinju se otvarati djevojačke škole i ženske stručne škole. Međutim, i dalje je njihovo školovanje podređeno odgoju i obrazovanju za društvene uloge majke, supruge i kućanice.

Ključne riječi: školovanje djevojaka, spolna politika, patrijarhalno društvo, ženski identitet

1. Uvod

Norme patrijarhalnog društva 19. stoljeća strogo su određivale ženin identitet, prostor njezinog djelovanja te njezine poželjne osobine i obrasce ponašanja. S obzirom na to da su žene smatrane slabijim spolom, u mentalnom i fizičkom smislu, bile su izolirane od javne sfere djelovanja i svedene na privatnu sferu doma. Također, budući da su im bile predodređene društvene uloge majke, supruge i kućanice, osobine koje su se poticale bile su urednost, radišnost, pobožnost, strpljivost i sl. Na ove se je načine osiguravao `prirodan` društveni poredak, tradicionalna podjela rada i discipliniranje žena.

2. Hrvatski odgojno-obrazovni sustav u 19. stoljeću

Baš kao i danas, odgojno-obrazovni sustav u Hrvatskoj u 19. stoljeću „jednim svojim dijelom bio [je] u funkciji konstruiranja i proizvodnje poželjnih identiteta“ [9]. Župan (2001) ističe i kako je „konstrukcija muškog i ženskog identiteta stvarana (...) uglavnom na osnovi znanja o tjelesnim razlikama i psihičkim profilima koje je utvrdila znanost toga vremena, pri čemu je proizvodnja toga znanja bila određena spolnim predrasudama tada apsolutno dominantnih muških znanstvenika“ (str. 436). Znanje temeljeno na takvim spolnim predrasudama bilo je reproducirano „kroz razne pedagoške i školske časopise, ali i kroz nastavne udžbenike“ (Župan, 2001, str. 436).

2.1. Buduće majke, supruge i domaćice

Za pedagoge, učitelje i psihologe 19. stoljeća „obrazovni sustav je ispunio svoju svrhu ako je od učenica stvorio buduće dobre majke, supruge i kućanice“ [9]. Samo ona žena koji bi ispunjavala sve svoje dužnosti unutar ove tri društvene uloge smatrana bi „dobrom“.

2.1.1. Poželjno žensko ponašanje

Odgoj djevojaka koji je uključivao stvaranje osjećaja stida i dužnosti trebao je „jamčiti da će one u sklopu obitelji bespogovorno ispunjavati svoje obaveze“, tj. da će njihovo ponašanje biti poželjno i u skladu s tadašnjim društvenim normama [9]. Također, poticale su se samo osobine u skladu s uzornim i moralnim ponašanjem kakvo se je od žena i očekivalo. Krajnji cilj ovakvog odgoja bio je kontrolirati svaku „misao, pogled i pokret“ ženskih pripadnica društva [9]. U praksi je to značilo da su žene u svakom pogledu ovisile o muškarcima i da nisu samostalno mogle donositi odluke o vlastitom životu i budućnosti.

Detaljan opis kakva to žena u 19. stoljeću treba biti daje Šego (2011):

> U patrijarhalnom su društvu ideali ženskosti pobožnost, čistoća, umiljatost, nježnost, ljubaznost, skromnost, poniznost, pokornost, samozatajnost. (...) Žena treba biti pasivna promatračica života, podložna Bogu i suprugu,

> živjeti za druge (a ne za sebe), održavati “kuću i ognjište”, brinuti se o djeci. (...) Žena je u patrijarhalnom društvu svedena na tijelo i šutnju. (...) Uloga je žene u patrijarhalnom društvu svidjeti se muškarcu, uveseljavati ga, ne ometati ga, olakšati mu život. [6]

2.1.2. Ograničavajuća pravila

Kako bi se kod ženske populacije osiguralo poželjno ponašanje u njihovom odgoju, tijekom njihovog školovanja i kasnije u odrasloj dobi primjenjivana su brojna ograničavajuća pravila. Župan (2001) navodi pokušaje argumentacije ograničenja vezanih za školovanje temeljene na ženskoj anatomiji te psihičkoj i fizičkoj neotpornosti.

> Prema mišljenju tadašnjih psihologa psihička konstitucija žene nije bila sposobna za mentalne napore kao muška, stoga se zahtijevalo da se obrazovni program prilagodi tim znanstvenim spoznajama. Tako se u izvješću strasburških liječnika zahtijevalo smanjenje nastavnoga gradiva za djevojačke škole jer je „preveliki duševni napor“ kod djevojaka bio označen kao uzrok raznih bolesti. Ženske bolesti u strogom smislu rieči, bliedobolja, hysterija, živčane bolesti, posunčina, padavica, krivina (scoliosa) u različitih pojava, a najpače kratkovidnost uzrokuje prečesto škola“ [9]

Budući da je na znanje u 19. stoljeću gledano kao „kulturni kapital“ koji su trebali „posjedovati samo muškarci“, znanje žene kao majke, supruge i kućanice bilo je svedeno na brigu o obitelji i domu [9]. Kako bi muškarci zadržali moć koju im je pružalo znanje, govor i čitanje, kada su u pitanju bile žene, bili su prožeti ograničavajućim pravilima. S obzirom na to da je identitet žene u to vrijeme bio sveden na samo tri društvene uloge koje su je vezale za obitelj i dom, onemogućilo joj se usvajanje drugog znanja i odvajalo se je od javne sfere života „stvaranjem osjećaja neznanja „bitnih“ stvari o kojima su mogli raspravljati samo muškarci“ [9].

Osim obrazovnim ograničenjima, žene u 19. stoljeću bile su za svoj dom i obitelj vezane i pravnim te ekonomskim ograničenjima. Prema zakonima 19. stoljeća žena nije imala pravo upravljati imovinom, muškarci su bili ti koji su imali isključiva roditeljska prava te je u slučaju bračne nevjere samo muškarac imao pravo zatražiti razvod. U ekonomskom smislu žene su ovisile o muškarcima, što ih je stavljalo u neravnopravan položaj. Budući da im je u to vrijeme bilo onemogućeno studiranje na fakultetima poput pravnog i medicinskog, jedino zanimanje koje im je preostajalo bilo je zanimanje učiteljice.

2.2. Nastavni planovi u djevojačkim školama

Patrijarhalno uređenje društva 19. stoljeća imalo je velik utjecaj i na oblikovanje i promjene u nastavnim programima djevojačkih škola. Dokaz koji Župan (2001) navodi je „nastavna osnova za više djevojačke škole iz 1875.“ godine koja je „bila kritizirana kao neprimjerena naravi učenica i njihovom budućem određenju kućanice“ [9]. Navedena kritika rezultirala je javnom raspravom, a naposljetku i novim nastavnim programom za više djevojačke škole iz 1883. godine. „Glavni prigovor starom nastavnom programu bio je »da uvelike opterećuje djevojčice, da

ih otuđuje domu i glavnome svome zadatku« (Župan, 2001, str. 442 prema Cuvaj, 1911).

Osim društvenog uređenja 19. stoljeća na nastavne programe djevojačkih škola velik utjecaj imali su i tadašnji stručnjaci iz područja medicine i psihologije. Općenito mišljenje koje su zastupali bilo je da „psihička konstitucija žene nije bila sposobna za mentalne napore kao muška, stoga se zahtijevala prilagodba programa tim tadašnjim znanstvenim spoznajama“ [9].

2.2.1. Školski predmeti u djevojačkim školama

Župan (2001) o školskim predmetima te njihovoj satnici temeljenima na novom nastavnom programu za više djevojačke škole iz 1883. godine piše sljedeće:

> U novom nastavnom programu za više djevojačke škole smanjen je broj sati hrvatskog jezika, zemljopisa, povijesti, računarstva, prirodoslovlja, a u osmom je razredu uveden novi predmet - kućanstvo. Ženski ručni rad i dalje je imao najveću satnicu od 4 sata i za pete i šeste, te 6 sata tjedno za sedme i osme razrede. [9].

Također, Župan (2001) naglašava da „iako je ručni rad bio prisutan i u djevojačkim školama još od kraja 18. stoljeća, tijekom druge polovine 19. stoljeća taj se predmet potpuno uklopio u spolnu politiku školstva i dobio važno mjesto u izgradnji poželjnog ženskog identiteta“ (str. 23). Nadalje, pridjev „ženski“ u samom nazivu predmeta nije slučajnost, Župan (2001) zaključuje kako je je sami naziv predmeta upućivao na to da se takvom vrstom rada trebaju baviti isključivo žene. Navedeni zaključak u skladu je tadašnjim nastojanjima da se ženin identitet svede na uloge majke, supruge i kućanice te da se je veže za privatnost doma, njezino „prirodno“ mjesto, upravo ovakvim sjedilačkim poslom kao što je ručni rad.

3. Počeci djevojačkih škola u Hrvatskoj

Što se tiče područja Slavonije, prvi podaci o osnivanju njemačkih škola u kojima bi se podučavala oba spola datiraju iz 1755. godine. Funkcija tih škola bila je „da se mladež obojega spola poučava po posebnom učitelju u kršćanskom nauku i ćudoređu, u čitanju i pisanju, u “ilirskom“ i njemačkom jeziku“ (Tokić, 2020, str. 122 prema Cuvaj, 1907).

Godine 1774. carica Marija Terezija uvodi u sve zemlje Habsburške Monarhije Opći školski red kojim se preporučuje osnivanje zasebnih djevojačkih škola. Osim što su ove škole bile namijenjene isključivo ženskom spolu, preporuka je bila da u takvim školama podučavaju učiteljice. Unatoč navedenoj odredbi na području Vojne krajine djevojčice školu počinju polaziti tek u 19. stoljeću.

Za područje Dalmacije od velike je važnosti pravilnik o školstvu pod nazivom „Regolamento per le Scuole Elementari della Provincia di tutta la Dalmazia“ prema kojem je uvedeno obavezno školovanje od 6. do 12. godine života, odnosno obavezno pohađanje nižih početnih škola. Preporuka ovog pravilnika bila je

odvajanje muških i ženskih škola. Tako su djevojčice polazile osnovnu školu koju su vodile benediktinke u samostanu sv. Nikole, a dječaci trogirsku osnovnu školu.

Spolna politika na kojoj se je temeljio hrvatski školski sustav tijekom druge polovice 19. stoljeća „imala je ograničeni domet jer se za većinu djevojčica primarna i jedina socijalizacija odvijala u sklopu obitelji“ [9]. „Velik broj seoskih djevojčica nije čak pohađao ni osnovnu školu, a one koje su je pohađale, nakon nje nisu nastavljale svoje školovanje“ [9]. Važno je naglasiti i kako su se zbog sporog razvoja građanskog društva istovremeno primjenjivale dvije spolne politike, jedna je bila vezana za tradicionalno seosko društvo, a druga za građansko društvo. Usporedbe radi, građansko društvo u 19. stoljeću činilo je samo deset posto ukupnog stanovništva Banske Hrvatske [2].

Župan (2001) ističe kako se vlasti upravo otvaranjem djevojačkih viših škola započinju ozbiljnije baviti s problemom obrazovanja žena. Prva državna viša djevojačka škola bila je otvorena 1868. godine u Zagrebu, a uslijedila su pokretanja viših djevojačkih škola u Karlovcu 1873. godine i Varaždinu 1874. godine [9].

3.1. Tri razdoblja organiziranog školstva u Hrvatskoj

Munjiza (2011) ističe kako Hrvatska ima dugu tradiciju kada je u pitanju školstvo te naglašava kako je organizirano školstvo u Hrvatskoj moguće pratiti još od IX. stoljeća. „Prema bitnim oznakama školstva, a posebno prema položaju djevojčica hrvatskoj školstvo između IX. I kraja XIX. stoljeća“ Munjiza (2011) dijeli na tri razdoblja [3].

U prvom razdoblju, koje je trajalo od 9. do 18. stoljeća, djelovale su crkvene i javne škole među kojima su postojale izražene razlike zbog nepostojanja jedinstvenog nastavnog plana i programa. Što se tiče obrazovanja djevojčica, Munjiza (2011) ističe kako su gotovo sve te škole bile rezervirane „za imućnije dječake, samo izuzetno škole su mogle pohađati i djevojčice“ [3]. Također, Munjiza (2011) ističe i kako je crkveni red sestara uršulinki vodio obrazovanje djevojčica u kojem je „naglasak bio na osposobljavanju u praktičkim vještinama potrebnim za vlastito domaćinstvo“ [3]. Zaključak je da se u ovom razdoblju teško može govoriti o sustavnom obrazovanju djevojčica zbog izostajanja poučavanja pisanju i čitanju [3].

U drugom razdoblju, koje traje od 18. do druge polovice 19. stoljeća, država uređuje školstvo s ciljem uvođenja opće školske obaveze za dječake i djevojčice. Carica Marija Terezija školsku reformu na području Habsburške Monarhije obznanjuje donošenjem „Općega školskog reda“ 1774. godine, prema kojem je predviđeno i školovanje djevojčica, ali reduciranog tipa. „Opći školski red predviđao je tjelesno odvajanje dječaka od djevojčica u posebne školske zgrade, posebne smjene, posebne učionice ili u posebnom rasporedu sjedenja ovisno o mogućnostima svake pojedine škole“ [3]. Što se tiče nastavnog programa za djevojčice, naglasak je bio na usvajanju i razvijanju praktičnih vještina koje su bile potrebne u domaćinstvima. Te su vještine djevojčice usvajale i razvijale kroz školske predmete pod nazivom Ženski ručni rad i Domaćinstvo. U ovom razdoblju

javlja se tendencija otvaranja posebnih djevojačkih škola koje bi svojim nastavnim planom i programom zadovoljile „potrebe djevojčica, obitelji i društva“ [3].

Treće razdoblje započinje drugom polovicom 19. stoljeća i karakterizira ga početak autonomnog uređenja hrvatskog školstva, donošenje prvih hrvatskih školskih zakona te uvođenje opće školske obveznosti. Međutim, i prvi hrvatski školski zakoni, donošeni 1871. i 1874. godine, određivali su posebno obrazovanje djevojčica. Što se tiče satnice pojedinih školskih predmeta, naglasak je bio na praktičnim predmetima te je tjedna satnica općeobrazovnih predmeta bila smanjena, što je rezultiralo smanjenjem opsega gradiva kojem su djevojčice bile poučavane.

3.2. Počeci djevojačkih škola u Karlovcu

Vrbetić (1979) navodi kako prvi podaci o postojanju djevojačke škole u Karlovcu datiraju iz druge polovice 18. stoljeća. Godine 1775. na inicijativu generala Živkovića osnovana je krajiška djevojačka škola [7]. Iako je početno bila otvorena samo za kćeri krajišnika, učenice ove škole kasnije su postale i kćeri karlovačkih građana. Vodstvo škole bilo je u rukama pijarista, koji su istovremeno upravljali i dječačkom glavnom školom [1].

Vrbetić (1979) na temelju zapisa Radovana Lopašića o navedenoj školi iznosi sljedeće:

> Lopašić nas informira da je u toj školi bio učitelj neki oficir iz Ogulina a, po običaju onog vremena, njegova je žena podučavala djevojčice u ženskom ručnom radu i domaćinskim poslovima. Muž je za taj ženin rad dobivao 4 forinta doplatka! Kad su plaće povišene s 15 na 20 forinti, otpao je i taj doplatak. [7]

O karlovačkoj djevojačkoj školi tijekom 1780-ih Vrbetić (1979) piše sljedeće:

> Osamdesetih je godina na karlovačkoj djevojačkoj školi poučavala učiteljica Barbara Handl. Osim imena drugi podaci o njoj nisu sačuvani. Iz izvještaja Kanonske vizitacije o radu osnovne djevojačke škole saznajemo da su 1785. u osnovnoj djevojačkoj školi bile dvije učiteljice Antonija Pavlek i Katarina Brajković »koje su«, kako izvještava gvardijan, »u svom poslu točne i vrijedne«. Te je godine na školi bilo 180 učenica – 35 više nego učenika u osnovnoj školi 1780. [7]

Nakon odlaska pijarista iz Karlovca franjevci ponovno preuzimaju karlovačke škole, pa tako i djevojačku školu. „Karlovački generalat predao im je škole, 5. studenog 1783. godine“ [1]. Iako o karlovačkim školama toga vremena ima malo sačuvanih dokumenata, poznato je jedino da su franjevci osim što su nadzirali djevojačku školu bili zaduženi i za održavanje nastave vjeronauka. Dolaskom Francuza u Karlovac 1809. godine sve karlovačke škole, uključujući i djevojačku školu, stavljene su pod njihovu upravu. Francuzi su se u Karlovcu zadržali samo četiri godine i nakon njihovog povlačenja „dječačka i djevojačka pučka škola ponovno su uređene prema austrijskom školskom sustavu“ [1]. Vrbetić (1979)

ističe kako je tadašnja karlovačka djevojačka škola „u svim poslovima bila samostalna“ unatoč činjenici da je upravu dijelila s dječačkom franjevačkom školom [7].

Detalje o karlovačkoj djevojačkoj školi saznajemo i iz opisa Franza Juliusa Frasa koji o razlogu njezina pokretanja navodi kako je osnovana „prvenstveno za kćeri oficira karlovačkog generalata“ te ističe kako je „pripadala (...) slunjskoj regimenti, a imala je tri razreda“ [7]. Fras napominje i kako je 1815. godine došlo je do njezinog spajanja s civilnom djevojačkom školom u Karlovcu. Međutim, podaci o godini osnutka, lokaciji i trajanju djelovanja te škole nisu poznati.

4. Javne škole u Karlovcu u 19. stoljeću

Obrazovanje djevojaka u Karlovcu tijekom 18. i 19. stoljeća provodilo se u privatnim i javnim djevojačkim školama. „U 18. pa još i u 19. stoljeću bila je prirodna i normalna stvar obučavati žensku djecu kod kuće, jer »otmjenim« porodicama bila je zazorna svaka pomisao dati žensku djecu u javne škole“ [7] Što se tiče javnih ustanova, obrazovanje djevojaka u Karlovcu u drugoj polovici 19. stoljeća provodilo se u tri institucije, Nižoj djevojačkoj školi, Višoj djevojačkoj školi te Ženskoj stručnoj školi.

4.1. Niža djevojačka škola u Karlovcu

Na temelju školske dokumentacije sačuvane u Državnom arhivu u Karlovcu „saznajemo da su smjer i značajku Nižoj djevojačkoj školi dale istaknute učiteljice Marija Fabković, Hermina Šoštarić, Barbara Holjac-Trstenjak i upravitelj škole Davorin Trstenjak“ [7].

Vrbetić (1979) o upravi Škole kako su „dok je djevojačka škola bila povezana s dječačkom, bili (...) na školi isti upravitelji“ [7]. „Upravu je od Trstenjaka, nakon njegova premještaja 1889. godine u Kostajnicu, preuzeo Vjekoslav Dominković koji će školu voditi do 1909 (...). [7].

Vrbetić (1979) o lokaciji Škole navodi sljedeće:

> Niža djevojačka škola bila je navodno smještena oko 1800. god. u magistratu, kako, prema kazivanju učiteljice Tereze Heralke, navodi Davorin Trstenjak u Spomenici Više djevojačke škole. Odatle se preselila oko 1818. u Pekarsku, danas Križanićevu ul. 17, pa u Oružničku ulicu (danas Frankopanska broj 2). Tu je bila do 1874. kada je nakon otvaranja Više djevojačke škole prešla u Školsku ulicu 194. [7]

S obzirom na to da je prostor Škole bio u vrlo lošem stanju, o čemu piše Davorin Trstenjak i nepoznati autor članka u karlovačkom časopisu „Svjetlo“, te da je broj učenica porastao, 1893. godine sagrađena je nova školska zgrada. Na toj novoj

lokaciji s radom su nastavile i Niža djevojačka škola i Viša djevojačka škola. O otvorenju nove školske zgrade Vrbetić (1979) piše sljedeće:

> Zgrada je po ondašnjim običajima posvećena, održani su svečani govori, priređen školski program, a navečer i javni koncert »Zore« u Zorin-domu, i tako je proslavljen taj značajni događaj – otvaranje prve nove školske zgrade u gradu Karlovcu. Onu na Rakovcu građani nisu smatrali karlovačkom! [7]

4.2. Viša djevojačka škola u Karlovcu

O postanku i počecima rada Više djevojačke škole Vrbetić (1997) piše sljedeće:

> Sedamdesetih je godina Niža djevojačka škola u Karlovcu doživjela svoju značajnu nadgradnju-Višu djevojačku školu. Išlo je to postepeno. Najprije je zalaganjem gradonačelnika dra Ivana Šimunića šk. g. 1872/73. uveden tečaj za ženski ručni rad koji je vodila Dragojla Lopašić, žena Slobodina Lopašića. Ona je učiteljsku školu završila u Beču, a u Karlovcu će na djevojačkoj školi djelovati dugi niz godina kao učiteljica ručnog rada te francuskog i njemačkog jezika. (...) Tečaj za ručni rad trajao je samo 1 godinu. U njega se upisalo 35 učenica. [7].

Interes je za Višu djevojačku školu postojao, što je vidljivo iz broja upisanih učenica te su podršku roditeljima učenica u nastojanjima za produljenjem škole dali su i istaknuti karlovački učitelji.

> Već 20. X 1873. na poticaj istaknutih karlovačkih učitelja Ignjata Bartulića, Janka Tomića i Dragojle Lopašić, a na molbu Davorina Trstenjaka, otvoren je V razred Više djevojačke škole u potkrovlju stare zgrade u Oružničkoj ulici (danas Frankopanska broj 2) gdje je bila smještena i Niža djevojačka škola. Šk. g. 1874/75. uslijedio je i VI razred. Nakon toga podnesena je gradonačelniku dr Šimuniću molba karlovačkih majki da se otvore VII i VIII razred. (...) Molba je bila uvažena i već šk. g. 1876/77. otvoren je VII, a iduće šk. g. VIII razred Više djevojačke škole na teret gradske općine. [7]

4.2.1. Učiteljski kadar

Vrbetić (1979) o učiteljskom kadru karlovačke Više djevojačke škole piše kako su to bili „najistaknutiji karlovački učitelji“ [7]. „Osim Dragojle Lopašić na školi je radio i Janko Tomić, učitelj »jezikoslovno-povijesne struke« koji je poučavao i račun i fiziku, pa Davorin Trstenjak, učitelj prirodoslovno-tehničke struke i prvi upravitelj škole“ [7]. Također, Vrbetić (1979) ističe kako su učitelji i učiteljice morali zadovoljiti određene kriterije, što je nadzirala posebna pedagoška komisija u Zagrebu formirana iz tog razloga. Kandidati za mjesto učitelja u karlovačkoj Višoj djevojačkoj školi tako su morali polagati stručne ispite pred navedenom komisijom.

4.2.2. Nastavni planovi

Nastavni plan objavljen 24. kolovoza 1875. godine, čija je osnova bio zakon iz 1874. godine, predstavljao je temelj za poučavanje u Višoj djevojačkoj školi u Karlovcu [7]. Na temelju navedenog nastavnog plana Vrbetić (1979) zaključuje kako se velika pažnja posvećivala općeobrazovnim predmetima, posebno

Hrvatskom jeziku koji se tjedno poučavao četiri sata (V. i VII. razred) ili tri sata (VI. i VII. razred). Što se tiče općeobrazovnih predmeta, osim predmeta Hrvatski jezik učenice su poučavane sljedećim predmetima: Vjeronauku, Njemačkom jeziku, Talijanskom jeziku, Zemljopisu, Povijesti, Prirodoslovlju, Računstvu, Geometriji i geometrijskom risanju, Krasnopisu, Pjevanju i Tjelovježbi [7]. Svim ovim predmetima predviđena tjedna satnica bila je jedan ili dva sata, ovisno o razredu. Predmeti koji su uz Hrvatski jezik dominirali tjednim rasporedom bili su Prostoručno risanje i Ženski ručni rad koji su tjedno poučavani od četiri do šest sati ovisno o razredu [7]. Na temelju usporedbe Nastavnog plana više djevojačke škole iz 1875. godine i Nastavnog plana više djevojačke škole iz 1883. godine vidljivo je da je tjedno opterećenje nešto smanjeno pa je tako smanjena i tjedna satnica općeobrazovnih predmeta. Što se tiče predmeta Risanje i Žensko ručno djelo, njihova satnica gotovo je ostala nepromijenjena, varirajući od četiri do šest sati tjedno ovisno o razredu [7]. Promjene koje su vidljive u novom nastavnom planu vezane su za strani jezik i uvođenje jednog novog predmeta. Kao strani jezik nudi se jedino opcija učenja njemačkog jezika, a kao novi predmet koji se poučavao u VIII. razredu navodi se Kućanstvo [7].

O promjenama u nastavnim planovima na samom kraju 19. stoljeća i početku 20. stoljeća Vrbetić (1979) piše sljedeće:

> Po Naučnoj osnovi iz 1893. godine uvodi se i drugi strani jezik u školu – njemački. Prirodne nauke za sva četiri razreda dobivaju 11 sati tjedno nasuprot dotadašnjim 6. Bio je to velik napredak. Broj se sati u risanju smanjuje, a uvodi se, za ono vrijeme vrlo moderan »slöjd« koji se ni u toj školi nije dugo održao. Već se prve godine po nastavnom planu i programu iz 1894, a još više početkom stoljeća, učenice izvode u prirodu. Osim zora nastoji se razvijati afinitet za rad, približiti školu životu i odgajati za život, uvoditi nove nastavne postupke, naravno srazmjerno pedagoškim mogućnostima i sposobnostima učitelja, širiti izletima horizonte preko gradskih bedema, omogućiti učenicama nakon rada i rekreaciju pa se u školskim izvještajima susrećemo i s ovakvim noticama: »Učenice botanizirale na Dubovcu« ili »Učenice viših razreda imale su naučni izlet dne 17. svibnja i to V i VI razred u okolicu Karlovca, VII u Samobor, a VIII u Lešće« (1905/1905) ili »Za ferijalnu koloniju preporučeno je 10 djevojčica od I – VII razreda« (1909/10) itd., itd. [7].

4.2.3. Disciplinska pravila

O disciplini i pravilima ponašanja za više djevojačke škole doznajemo iz „Disciplinarnog reda“ koji je 21. svibnja 1890. godine potpisao dr. Spevec, tadašnji „odjelni predstojnik za bogoštovje i nastavu“ [7]

Što se tiče propisa i pravila iz Godišnjeg izvješća Više i niže djevojačke škole u Karlovcu iz školske godine 1900./1901., Vrbetić (1979) navodi samo one koji najviše odudaraju od današnjih:

- »Školska obuka započinje i svršuje se molitvom koju mole učenici stojeći pobožno i pristojno«,

- »Za privatno učenje i čitanje mogu učenice knjige dobiti u zajam iz zavodske knjižnice ... pozajmljivanjem knjiga iz druge knjižnice ... strogo se zabranjuje«,
- »Kazališne predstave i koncerte, s kojima nije skopčan ples, zatim javno klizalište, mogu učenice uz posebnu dozvolu ravnatelja i to samo u pratnji svojih roditelja ili njihovih zamjenika polaziti«,
- »Kupanje dozvoljeno je samo u pratnji roditelja ili njihovih zamjenika na onom mjestu, koje je po poglavarstvu samo za ženski spol određeno«,
- »Nepotrebit polazak gradskog šetališta i ulica ... bez pratnje roditelja ili njihovih zamjenika ... strogo se zabranjuje«. [7]

5. Ženska stručna škola u Karlovcu

Ženska stručna škola u Karlovcu otvorena je školske godine 1895./1896. Vrbetić (1979) navodi kako je njezino otvaranje bilo najavljeno u časopisu „Svjetlo“.

> Nju najavljuje karlovački list Svjetlo u broju 29 od 1895. god., ističući da će biti »ustrojena« po uzoru na zagrebačke ženske stručne škole«, da se u školi neće plaćati školarina, da će siromašne učenice dobivati materijal besplatno i da će se primati narudžbe za rad, a čiste zarade pripast će 75% učenicima. [7]

O Ženskoj stručnoj školi poznato je da je u početku imala dva tečaja, „tečaj za haljine pod vodstvom Mirke Adamović i tečaj za rubeninu koga je vodila Blanda Dežman (kći književnika i liječnika Ivana Dežmana)“ [7]. Od školske godine 1904./1905. počinje raditi i treća stručna učiteljica, Metka Bedeković. Također, poznato je da je Škola trajala tri godine. Njezino djelovanje prekinuto je za vrijeme Prvoga svjetskog rata zbog pomanjkanja materijala, ali nakon završetka rata nastavlja s radom.

6. Zaključak

Školovanje djevojaka u Hrvatskoj u 19. stoljeću usmjereno je na odgoj i obrazovanje budućih dobrih majki, supruga i kućanica. Njihov odgoj i obrazovanje temeljio se na vrijednostima tadašnjega patrijarhalnog društva. Kako bi društvo osiguralo podređeni položaj žene, koji je pogotovo muška populacija smatrala prirodnim, za djevojčice i djevojke vrijedila su posebna ograničavajuća pravila prisutna u njihovom odgoju i obrazovanju, ali i kasnije u životu. Razlike u odgoju i obrazovanju između spolova vidljive su i u nastavnim programima djevojačkih i dječačkih škola. Dobar su primjer niže i više djevojačke škole te ženske stručne škole koje su djelovale i u Karlovcu. U nastavnim programima djevojačkih škola najviše su se isticali predmeti naziva Ženski ručni rad i Kućanstvo, dok su se u ženskim stručnim školama djevojkama nudili tečajevi za izradu haljina i donjeg rublja. I iz naziva i sadržaja navedenih predmeta i tečajeva potvrđuje se stav

tadašnjeg društva koji je ženu smještao u privatnu sferu njezinoga obiteljskog doma te je njezin identitet sveo na samo tri društvene uloge, uloge majke, supruge i domaćice.

7. Popis literature

[1.] Anić, I. Kulturni život Karlovca u vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda. Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija [Internet]. 2015 [pristupljeno 14.11.2025.]; Dostupno na: https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/dissertations/hrstud:948/show-file/0

[2.] Erceg, S. i Tataj, D. Položaj žena u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. st. Essehist, 10 (10), 81-89. [Internet] 2020 [pristupljeno 6.1.2026.]; Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/235677

[3.] Munjiza, E. *Napredak* o odgoju djevojčica u obaveznom hrvatskom školstvu druge polovine XIX. stoljeća. Napredak, 153 (2), 279-292. [Internet] 2012 [pristupljeno 9.1.2026.]; Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/82876

[4.] Peklić, I. O prosvjetnim djelatnicama iz Podravine (1890.-1950.). Podravina, 6 (12), 36-45. [Internet] 2007 [pristupljeno 11.1.2026.]; Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/78148

[5.] Rajić, V. Razvoj privatnih škola u primarnom obrazovanju u Hrvatskoj. Anali za povijest odgoja, 8 (8), 121-136. [Internet] 2009 [pristupljeno 14.1.2026.]; Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/334531

[6.] Šego, J. O ženama u Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća. Kroatologija, 2 (2), 141-159. [Internet]. 2011 [pristupljeno 10.7.2026.]; Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/80429

[7.] Vrbetić, M. 400 godina karlovačkog školstva. SIZ društvene brige o djeci i odgoja i osnovnog obrazovanja Općine Karlovac, SIZ-ovi odgoja i usmjerenog obrazovanja Zajednice općina Karlovac. 1979. 240 p.

[8.] Župan, D. Dobre kućanice. Obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice 19. stoljeća. Scrinia Slavonica, 9 (1), 232-256. [Internet]. 2009 [pristupljeno 12.7.2026.]; Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/61607

[9.] Župan, D. “Uzor djevojke“: obrazovanje žena u Banskoj Hrvatskoj tijekom druge polovine 19. st. Časopis za suvremenu povijest, 33 (2), 435-452.

[Internet]. 2001 [pristupljeno 11.7.2026.]; Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/208501